

Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Ahmed Avni Konuk, I-II. Cilt

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Cilt I, 1. Baskı, İstanbul 2017, 867 s. Cilt II, 1. Baskı, İstanbul 2017, 1893 s.

Aslıhan Karaaslan *

İmdi bu kitapta idâ' ettiğimiz şey, müşâhede ettiğimiz şeydendir. (s. 196).

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, karaaslana@ankara.edu.tr

560/1165'te, Endülüs'ün Mürsiye şehrinde doğan İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) tasavvuf alanında müceddid ve otorite kabul edildiği için “Muhyiddin” ve “Şeyhü'l-Ekber” unvanları verilmiştir. Kendisi *Fusûsu'l-Hikem*'i 627/1230'da Şam'da (Dimaşk), rüyasında Hz. Peygamber'in, “Bu elimdeki, hikmetlerin yuvalarını gösteren bir kitaptır, bunu al ve faydalanacak kimselere açıkla” emriyle kaleme aldığını belirtmektedir.

Kitaba ad olan “fass”, bir şeyin hulâsası ve zübdesi manâsındadır. Yirmi yedi fassa ayrılan eserde her peygamberin temsil ettiği hikmet Allah'ın her bir isim ve sıfatı ile vahdet-i vücûd çerçevesinde izah edilmektedir.¹ İbn-i Arabî eserinde “kelime” kavramını vahiy ile ilişkilendirerek mevcudiyet ve hakikate işaret etmekte, hikmetleri âyet ve hadislere dayandırarak “işâri” yorum yöntemini kullanmaktadır. Eserde özellikle adı geçen hikmetleri peygamberlere ait İsm-i hass/Rabb-i hass üzerinden yorumlaması dikkat çekmektedir. Müellif âyetlerde geçen çok anlamlı kelimelerden hangisinin kast edildiğini dil üzerinden, kelimenin teolojik anlamının dışında kök anlamına göre de değerlendirmektedir.²

Mevzuların yoğun içeriğinden ötürü Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere yüzden fazla şerhi bulunan *Fusûs*'un, Ahmed Avni Konuk'un (ö. 1938) 1915-1929 yılları arasında gerçekleştirdiği şerh Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın tarafından 1987-1992 tarihleri arasında latinize edilmiştir.³ Eserle mukaddime, çeviri yazıda yer alan indeksler, notlar, ilave bilgiler, kısa fihristler/içindekiler bölümü, ayetlerin sûre ve numaraları, ilgili kelime ve kaynak bilgileri ilave edilmiştir. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları'nın bu basımında eserde “Lugatçe”, “Kaynakça”, “Âyet İndeksi”, “Hadis İndeksi”, “Özel İsimler ve Yer Adları İndeksi”, Kitap ve Fass İsimleri Endeksi”, “İstilahlar ve Kelimeler İndeksi” başlıklarıyla düzenleme yapıldığı görülmektedir.

¹ İbn-i Arabî tenzih, teşbih ve tevhid kavramlarını adı geçen peygamberlere izafeyle açıkla maktadır. “İmdi eğer sen, tenzih ile kâil olur isen mukayyid olursun ve eğer teşbih ile kâil olursan muhaddid olursun.” Diyerek Hakk'ı sadece tenzih edenin O'nu takyid edeceğine y ani kısıtlayacağına, sadece teşbih edenin ise Hakk'ı yaratılmışlara benzetmiş olacağına dik kat çekmektedir. Müellif Hakk'ın, Zat'ı hasebiyle halktan ve kesretteki kusurlardan, “imk âniyyet” ve “noksandan” tenzih edilmesi, O'nun semî, basar, irâde ve kudret gibi sıfat-ı k emâliyyenin tümüyle de teşbih edilmesinin yolu kaybetmek demek olduğu uyarısında bulu nmaktadır.

² “Kelime-i Yûsufiyye'de mündemic hikmet-i nefsiyye” Fass'ında, “bu hikmet feth-i “fâ” il e “nefsiyye” midir, yoksa sükûn-i “fâ” ile “nefsiyye” midir? Buna göre harekeli olduğu ta kdirde “nefes” anlamına gelen “fâ”, harekesiz olduğunda “nefs” anlamına gelmektedir.

³ Eser 1987'de Dergâh Yayınları, 1999'da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı tarafından basılmıştır.

Ahmed Avni Konuk, her Fass'ın başlığının altında o Fass'ın konusuna dair hikmeti açıklar. *Fusûs*'un Arapça paragraf halindeki metninin ardından Türkçe tercümesini sonra şerhini verir. Tahralı ve Eraydın, eserin ilk neşrinde Arapça metni her cildin sonuna vermiş, Konuk'un aktardığı diğer Arapça ve Farsça metinleri teknik imkânsızlıklar nedeniyle tercümeleri olmadan ve kaynakları göstermeden yazmak durumunda kalmışlardır. Tahralı'nın editörlüğünü yaptığı bu yeni neşrin farkı şârihin yöntemini izlemektir. "Âyetler Fihristi" sûre adı ve âyet numaralarına göre düzenlenirken şerhte yer alan Farsça beyitlerin kaynakları da belirtilmektedir.

İlk neşrin birinci cildinde Eraydın, Ahmed Avni Konuk'un hayatı ve eserleri başlığı altında *Ahmet Avni Konuk'un Hayatı, Tasavvufi Hayatı, Mûsikîşinaslığı, Şairliği, Eserleri* alt başlıklarıyla okuyucuyu bilgilendirmektedir. Tahralı ise *Fusûs'u'l-Hikem Şerhi ve Vahdet-i Vücud ile Alakalı Bazı Meseleler* başlığı altında *Fusûs'u'l-hikem'de Tezadlı İfadeler, Varlık Mertebeleri, Vahdet-i Vücûd, Misaller, Çift Manalı Kelimeler ve Nâ-mütenâhî Kelimesi, Hulûl, İttihad ve Tenâsüh, Vahdet-i Vücûd ve Panteizm Arasındaki Farklar* alt başlıklarına yer verir. Konuk'a ait *Mukaddime* bölümü bunlardan sonra gelmektedir.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları'nın 2017 yılı basımında iki cilt çeviri yazı metin, iki cilt de tıpkıbasım halinde basılmıştır. Tahralı tarafından kaleme alınan *Eser Hakkında* bölümü eserin ilk neşrinde yer alan *Takdim* kısmının güncellenmiş halidir. Önceki neşirdeki *Mukaddime*, bu basımda *Mukaddeme* şeklinde yazılmış, dipnotlar halinde ilave bilgilere yer verilmiştir.

Eser Hakkında başlığı; kitabın kapsamı, İslam ilim ve düşüncesindeki yeri, daha önceki şarihler ve Konuk'un şerh yöntemi hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Konuk, eseri şerh ederken temelde Kur'an'ı ve hadisleri referans almıştır. Mevlevî yönü dolayısıyla, *Mesnevi*'den ve Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) rubailerinden yararlanmış, bunun dışında Ömer Hayyâm (ö. 525/1131), Ebû Medyen Mağribî (ö.594/1198), Efdalüddîn Hâkânî (ö. 595/1199), Şeyh Nizâmî (ö. 611/1214 [?]), Feridüddîn-i Attâr (ö. 618/1221), Abdullah Balyânî (ö. 686/1288), Mahmûd Şebüsterî (ö.720/1320), Hâfız Şîrâzî (ö.792/1390 [?]), Şems-i Mağribî, (ö. 809/1407), Mirzâ Bîdil (ö.1133/1720) gibi sufilerin beyitlerine yer vermiştir. Sadreddin Konevî (ö.673/1274), Müeyyed Mahmud Cendi (ö.691/1292), Muhammed Hasan el-Hindî (ö.718/1318), Davud-ı Kayseri (ö. 751/1350), Abdurrahman Câmî (ö.898/1492), Abdullah Bosnevi (ö. 1054/1644), Abdulgani

Nablusi (ö. 1143/1731), Yakub Han Kaşgari, (ö.1317/1899) gibi isimlerin şerhlerinden de faydalanan Konuk soru-cevap şeklinde ele aldığı meselelerin anlaşılması zor kısımlarında sembollerden ve kendi döneminin müspet ilimlerinden yararlanma yoluna gitmiştir. Konuk eseri şerh ederken yer yer tekrarlara düşse de bunun bilinçli bir tercih olduğu anlaşılmaktadır. Zira eserdeki tekrarlar okuyucuyu sıkıkmakta aksine Arabî'nin tasavvufi düşüncesini anlamayı pekiştirmektedir.

Şarihe ait yirmi fasıldan oluşan *Mukaddime* 'de; vücûd ile alakalı terimler, Hakikat-i Muhammediyye, 'adem, vücûd-i izâfi, lâ-ta'ayyünden mertebe-i insana kadar varlığın yedi mertebesi, peygamberlerin gönderilmesinin gerekliliği, şerâyi-'i enbiyâdaki ihtilaflar, dînin teslimiyet, cezâ ve âdet anlamında değerlendirilişi, mümkün varlığın göz açıp kapayıncaya kadarki sürede ma'dûmiyet ve mevcûdiyeti, ölüm ve çeşitleri, berzah, kıyamet ve türleri, cennet ve cehennem bahislerine değinilmekte, sonrasında *Hâtîme* bölümü yer almaktadır.

İbnü'l-Arabî'ye ait *Dibâce-i Fususu'l-Hikem* başlığıyla bir girizgâh yapılarak yirmi yedi "Fass"a geçilmektedir. Fassların başlıkları ve genel itibariyle içerikleri şöyledir:

1. Kelime-i Âdemiyye'de mündemic hikmet-i ilâhiyye: Allah'ın isimleri ve sıfatlarının insan-ı kâmilde, Âdem (a.s.) ile açığa çıkması hasebiyle "Hikmet-i İlâhiyye" Âdem kelimesine tahsis edilmiştir. Hz. Âdem günahını kendi nefesine isnâd edip [Rabbimiz, biz nefslerimize zulmettik" (el-A'râf, 7/23)] diyerek iyiliklerin Hak'tan olduğunu bilmiştir. Onun nefsinin farkındalığı "ahlâk-ı İlâhiyye" dendir.

2. Kelime-i Şisiyye'de mündemic hikmet-i nefesiyye: Âlemlerdeki tüm mertebeleri içine alan Âdem, taayyün-i evvelin bir icmâli/özüdür. Hak Teâlâ o icmâli bildirmek istediğinde Rahmânî nefesini a'yân-ı sâbite üzerine verir. Hz. Şit'in meydana gelişi de O'nun Rahmânî nefesiyle gerçekleşir. Nefesteki hikmetin Hz. Şit'e verilme sebebi Âdem'in ilk tenezzülü, taayyünü evvel mertebesinin özü olmasındandır.

3. Kelime-i Nûhiyye'de mündemic hikmet-i subbûhiyye: Nûh (a.s.), ulü'l-azm (Rasül ve Nebi) peygamberlerin ilki ve tenzihin temsilcisidir. "Subbûh", tesbîh anlamına gelmektedir. "Tesbîh" ise "Allâh'ı ahkâm-ı imkânîyyeden tenzih" etmektir. Onun, putperestliğin hâkim olduğu dönemde putları yıkması ve tek Allah'a ibâdeti savunması hikmet-i subbûhiyyenin sebebidir.

4. Kelime-i İdrîsiyye’de mündemic hikmet-i kuddûsiyye: İdrîs (a.s.) on altı sene hiçbir şey yiyip içmemiş ve uyumamıştır. Bu nedenle onun latîf rûhâniyyet hali kesîf bedene galip gelmiştir. Hz. İdrîs’in riyâzâtıyla madde bedenden ve onun hükümlerinden sıyrılarak kemâl-i letâfetle en yüce makama ref olunması hasebiyle “hikmet-i kuddûsiyye” kendisine bağışlanmıştır.

5. Kelime-i İbrâhimiyye’de mündemic hikmet-i müheyyemiyye: İbrâhîm (a.s.) Allah’a muhabbetinden ötürü babasından, kavminden, servetinden vaz geçmiş, oğlunu kurban etmeye yeltenmiştir. Ondaki âşk kemâle erdiğinden nefisinden fâni, Hakk’la bâkî olmuştur. “Cemî’-i eşyâya şühûd” ile vâkıf olduğu ve İlâhî sıfatları kendisinde topladığı için dost ve sevgili manasındaki “Halîl” ismiyle şereflenmiştir. İşte, İbrâhîm (a.s.)’a verilen “hikmet-i müheyyemiyye”, onun Allah’a olan şiddetli sevgisindedir.

6. Kelime-i İshâkiyye’de mündemic hikmet-i hakkıyye: “Misâl âlemi Hakk’ın ilminin hazinesidir”. Ulvî âlemden/misâl âleminden nüzûl eden suretler yakaza halinde veya uykudayken hak ve sâbittir. İbrahim (a.s.), oğlu İshak (a.s.)’ı rüyasında görmüş ve mücerred keşf yönüyle tabir ettiği rüyasını dünyada da aynen uygulamak istemiştir. Rüya duyularla idrak edildiği için haktır ve Allah Hz. İshak’ın suretini, koç suretiyle hak kılmıştır. İbn Arabî bu Fass’da İshak (a.s.)’ı hak kelimesiyle yani hakikatle ilişkilendirmektedir. Hz. İbrahim’in bu rüyası İshâk (a.s) hakkında bir sûretle tahakkuk ettiği için İshak kelimesi “hikmet-i Hakkıyye”ye tahsis olunmuştur.

7. Kelime-i İsmâîliyye’de mündemic hikmet-i ‘aliyye: Allah Hz. İsmail’i “el-‘Aliyy” ism-i şerifine mazhar kılmıştır. el-‘Aliyy ismi onun Rabb-i hâssı’dır. Allah (c.c.), İsmail (a.s.)’ı rızâ ve sâdıku'l-va'd vasıflarıyla methetmiştir (Meryem, 19/54). İsmail (a.s.)’ın şehadet âleminde ve ezelde verdiği sözü tutması [ve ce‘alnâ lehüm lisâne sıdkın ‘aliyyâ (Meryem, 19/50)] “hikmet-i ‘aliyye”nin İsmail kelimesine tahsis sebebidir.

8. Kelime-i Ya’kûbiyye’de mündemic hikmet-i rûhiyye: Ezelî ilim, Allah’ın kullarına kabiliyetleri doğrultusunda tecellî etmesidir. Tecellî, aynada bir vasfın ortaya çıkmasına benzer. İbrahim (a.s.) gibi Ya’kub (a.s.) da [Ey oğullarım! Muhakkak ki Allah, bu dini sizin için seçti. Artık siz, Allah’a teslim olmadan ölmeyin (el-Bakara, 2/132)] diye tavsiyede bulunmuştur. Dinin ve hükümlerinin ruhun hikmetleriyle irtibatı, din ile ruh arasındaki bağdan ötürü “hikmet-i rûhiyye” Yakub kelimesine tahsis edilmiştir.

9. Kelime-i Yûsufiyye'de mündemic hikmet-i nûriyye: [Ey babacığım, ben rüyâda on bir yıldızı ve güneşi ve ayı bana secde eder halde gördüm (Yusuf:12/4)]. Yûsuf (a.s.)'ın bu keşfi "misâli" olduğu için onda "nûriyye" makamı zâhir olmuştur. O, döneminin kâmil insanı olarak misal âleminin hakikatini keşfetme ve Allah'ın izniyle rüyaları yorumlayabilme yetisine sahip olması hasebiyle "hikmet-i nûriyye", Yûsuf kelimesine tahsîs edilmiştir.

10. Kelime-i Hûdiyye'de mündemic hikmet-i ahadiyye: Her isim bir Rabb'dir ve her mahlûkatın tâbi olduğu, terbiye edici bir ism-i hâssı bulunmaktadır. Bu Fass'da "Hûd" kelimesi "ahadiyet" ismi ile açıklanmaktadır. Hz. Hûd'un hikmeti [Hiçbir zî-hayât yoktur; illâ Hak onun nâsiyesini tutucudur; benim Rabb'im muhakkak sırât-ı mûstakîm üzeredir (Hûd; 11/56)] âyet-i kerîmesine dayanmaktadır. İbn-i Arabî, Hûd (a.s.)'ın Vâhid'in rububiyetini yani "Tek" in esmasını mahlûkatın bedenlerinde müşâhede ettiğini bildirerek "hikmet-i ahadiyye"nin Hûd kelimesine bağlanma sebebini açıklamıştır.

11. Kelime-i Sâlihiyye'de mündemic hikmet-i fütûhiyye: Beklenmedik bir anda dağ açılır ve Hz. Sâlih'in devesi görünür. Devenin çıkışı Sâlih (a.s.)'ın mucizesi, beklenmedik anda beklenmeyen şeyin olması "fütûh"tandır. Fütûh ise "feth" in cem'idir. Sâlih (a.s.) zamânının insân-ı kâmilidir. Onda bütün İlahi isimler mazhar olmasına rağmen esmâdan "Fettâh" ismi öne çıktığı için "hikmet-i fütûhî"ye mazhar kılınmıştır.

12. Kelime-i Şuaybiyye'de mündemic hikmet-i kalbiyye: İnsanda marifetin yeri "kalb"tir. Kalb âlem, inanç, ruhânî ve cismânî kuvvetleri nedeniyle birçok kola sahip olup zahir ile bâtın arasında berzaktır. Kelime anlamı ile "Şuayb" insan bedeninin şubeleri ya da kolları demektir. Kalb, âlemleri akâidi, ruhânî ve cismânî kuvvetleriyle "kesîrû's-şuab" yani birçok şubeye sahiptir ki bunlar, "itikâd"a işaret eder. Bu münâsebetten "hikmet-i kalbiyye" Şuayb kelimesine tahsîs edilmiştir.

13. Kelime-i Lûtiyye'de mündemic hikmet-i melkiyye: "Melk" şiddet, "melîk" şedîd demektir. Hayvânî şehvetler nedeniyle yeryüzünde fesâd çıkaran kavmine Lût (a.s.)'ın "insâniyye"lerini tebliğ etmesine karşılık onlar şiddetle karşılık vermiştir. [Eğer benim size karşı kuvvetim olaydı; yâhut rûkn-i şedîde ilticâ edeydim (Hud: 11/80)] buyuran Hz. Lût'un özü âdem-i izafidendir. Kuvvetin Allah'a ait olduğunu idrak etmesi, Allah'ın şiddetli azabıyla kavminin şiddetli nefsanisinin vücud bulduğu bedenlerinin helâk olmasını dilemesi anlamında "hikmet-i Melkiyye", Lût kelimesine tahsis edilmiştir.

14. Kelime-i Üzeyriyye’de mündemic hikmet-i kaderiyye: Üzeyr (a.s.)’ın, eşyayı ‘ademdeki değişmezlik hallerinde keşf etme yani “kader sırrı”nı öğrenme isteği, kaderi Allah’tan başkasının bilmesi mümkün olmadığından reddedilmiştir. Hakk Teâlâ Üzeyr (a.s.)’a, “Eğer bu talebden vazgeçmezsen ismini Nübüvvet defterinden silerim” buyurmuştur ki burada melek aracılığıyla ya da vasitasız olarak yani ilham yoluyla haber tarîkının kesilip keşf ve tecellî yolunun açılacağı bildirilmektedir. Böyle bir durumda tecelli, Üzeyr (a.s.)’ın istidadına göre olacaktır. Kader hikmetinin Hz. Üzeyir ile irtibatının sebebi budur.

15. Kelime-i İseviyye’de mündemic hikmet-i nebeviyye: Hakk Teâlâ, [Beni ve vâlidemi Allah’ın gayri olarak iki ilâh ittihâz edin diye nâsa sen mi söyledin ? (el-Mâide: 5/116)] Buyurduğunda Hz. İsa, [Ben onlara ancak onunla bana emr eylediğin şeyi dedim” (el-Mâide: 5/117)] demiştir. Hemzesiz “nebî” kelimesi “rif’at” yani “yükseltilmiş” manasındadır. [Hayır, Allah onu, kendisine yükseltti. (en-Nisâ; 4/ 158)] âyetinde Hz. İsa’nın makamında yükseltilmesine işaret vardır. Öte yandan, hemzeli “nebî” kelimesi “ihbâr” yani haber vermek anlamına gelir. Beşikteyken İsa (a.s.)’nın, [Bana kitap verdi ve beni nebî kıldı. (Meryem; 19/30)] lafzıyla peygamberliğini haber vermesinden ötürü ona “hikmet-i nebeviyye” tahsis edilmiştir.

16. Kelime-i Süleymâniyye’de mündemic hikmet-i Rahmâniyye: [Gerçekten bana kerîm bir mektup bırakıldı. (en-Neml, 27/29)] diyen Yemen Melikesi Belkıs, Hz. Süleyman’ın kendisine hitaben yazdığı mektubu [O mektup Süleyman’dandır. Ve onun mazmunu dahi “Bismillâhirrahmanirrahîm”dir (en-Neml, 27/30)] şeklinde tanımlamıştır. Süleyman (a.s.) mektubun başına, kendisine bahşedilen rahmet için “er-Rahmân”, hak edilen rahmet için de “er-Rahîm” isimlerini yazar. Hz. Süleyman’a zâtî ve sıfatî rahmet verilmiştir. Onun âlemdeki hükümü ve tasarrufu geneldir. İns ve cinde, vahşi hayvanlarda ve kuşlarda, “bi’l-cümle hayvânât-ı berriyye ve bahriyyede”, su, hava, toprak ve ateşte hüküm ve tasarrufu zâhirdir. Süleymân kelimesine “hikmet-rahmâniyye”nin tahsis edilme sebebi budur.

17. Kelime-i Dâvûdiyye’de mündemic hikmet-i vücûdiyye: Dâvûd (a.s.)’da mülk, hikmet ve hakkı batıldan ayırt etme kabiliyeti (Sâd: 38/20) ve nübüvvet toplanmıştır (Sâd: 38/26) Hz. Dâvûd (a.s.)’un birçok kâfirin kanını dökmesi, Câlût’u öldürmesi, mülkünü fesada uğratmasının sebebi bozgunculuk değil ıslahıdır. O halife kılınmasına rağmen nebilerin kemâlâtı ve mertebeleri Hakikat-i Muhammediyye’den neşet etmiştir. Kemâlatın insan sûretiyle Dâvûd (a.s.)’da zuhuru sebebiyle “vücûdiyye hikmeti” Dâvûd kelimesine tahsis olunmuştur.

18. Kelime-i Yûnusiyye'de mündemic hikmet-i nefesiyye: [Biz ona gamdan necât verdik (el-Enbiyâ, 21 /88)]. Nefes, hayat ve ferahlık verir. Ailesi, evlâdı ve kavmi cihetinden çeşitli belalara uğrayan Yûnus (a.s.)'ı Hak Teâlâ ferahlatmıştır. Böylece Yûnus (a.s.) "hikmet-i nefesiyye"nin hakikatlerine ermiştir.

19. Kelime-i Eyyûbiyye'de mündemic hikmet-i gaybiyye: "Ma'lûm olsun ki muhakkak hayâtın sırrı, suda sârî oldu. Böyle olunca o, anâsır ve erkânın aslıdır." Allah Teâlâ Eyyûb (a.s.)'a, [ayağını yere vur bu muğtasıldır; yanî soğuk sudur (Sâd, 38/42)] buyurdu. Hz. Eyyûb, cânib-i gaybdan, vurduğu yerden çıkan soğuk su ile çiban ve yaralarla kaplı vücûdunu yıkamış ve içmiştir. Allah onun vücudundaki harâreti suyun soğukluğuyla teskîn ederek normale döndürmüştür. Su "Hayy" isminin mazharıdır ve buradaki soğuk suyun zuhuru, gaybi hikmetlerin Eyyûb kelimesine tahsis sebebidir.

20. Kelime-i Yahyâviyye'de mündemic hikmet-i celâliyye: Kahra ve helake dair İlahi sıfatlar "Celâl" ismiyle tanımlanmaktadır. "Celâl" ismi, ikilik bildiren, "gayr" ve "mâsivâ" denilen taayyünâtı başlangıçtaki haline döndürmek için onları nefy eder. [Bugün Mülk kimindir? Vahid, Kahhar olan Allah'ındır! (el-Mü'min, 40/16)] âyetinde geçen isimler celâlî isimlerdendir. Kabz ve haşyet, rikkat ve huşû gibi celali isimler Hz. Yahyâ'da mevcuttur. Yahya (a.s.) ile İsa (a.s.) arasında geçen konuşma şöyledir: "Yahyâ (a.s.), İsa (a.s.)'a güldüğü bir vakitte itâb edip (azarlayıp): "Sen Allâh'ın mekr ve azâbından sanki emînsin" dedi. İsa (a.s.) da ona: "Gûyâ sen de Allah'ın fazl ve rahmetinden me'yûssun" diye mukabelede bulundu. Yahyâ (a.s.)'ın kâfirler tarafından şehit edilmesi ve kısâsan yetmiş bin küffârın katledilmesi vechiyle "hikmet-i celâliyye" Yahyâ Kelimesi'ne bahşedilmiştir.

21. Kelime-i Zekeriyâviyye'de mündemic hikmet-i mâlikiyye: Zekeriyâ (a.s.)'ın ism-i hâssı olan "Mâlik" ism-i şerifi "şiddet" ve "kuvvet" manâsına gelir. Şehâdet âleminde diğer nebi ve peygamberlerde olduğu gibi kendisinde gizli haller "Mâlik" ismiyle tecelli etmiştir. [Malik-i yevmi'd-dîn" (el-Fâtiha, 1/4)] kıyametin şiddeti, "Mâlik-i Zekeriyâ" ise Zekeriyâ'nın şiddeti ve kuvveti anlamına gelir. Kıyamet gününde Hakk'ın rahmeti ve mâlikiyyeti yani şiddet ve kuvveti açığa çıkacağı gibi Hz. Zekeriyâ'nın vücûdunda da Hakk bu rahmet ve azabıyla zuhur edeceği bildirilmektedir. Hakk'ın şiddetinin Zekeriyâ (a.s.)'da zuhuru onun kâfirler tarafından ikiye bölünerek öldürülmesiyledir. O ism-i hâssından kaynaklı bu belânın ref'ini istememiş, bu nedenle, "hikmet-i mâlikiyye" Zekeriyâ kelimesine has kılınmıştır.

22. Kelime-i İlyâsiyye’de mündemic hikmet-i inâsiyye: İbn-i Arabî, “İlyâs, İdrîs (a.s.)’dır ki, Nûh’dan evvel nebî idi. Allah Teâlâ onu mekân-ı aliyye ref’ etti.” İfadesiyle İlyâs ile İdrîs peygamber aynı kişi kabul etmektedir. İdrîs (a.s.) mekân-ı aliyyeye ref’ olundu. Daha sonra “Emîrin Putu” anlamına gelen Baalbek kasabasına resûl olarak İlyâs ismiyle nüzul etti. İlyas (a.s.) ruhani ve cismânî mizacıyla melekî ve beşerî suretleri haizdir. Meleklerle ve insanlarla ünsiyet eder. Onun melekî ve insanî iki sureti kendisinde toplaması, neş’et-i melekiyye ile neş’et-i insâniyye arasında berzah olup her iki tarafın ahkâmını câmi’ olmasındandır.

23. Kelime-i Lokmâniyye’de mündemic hikmet-i ihsâniyye: [Biz Lokmân’a hikmet verdik. Ve hikmet verilen kimseye, hayr-ı kesîr verildi (Bakara, 2/269)]. “Hikmet”, varlıkların hakikâtlerini oldukları hal üzere bilmektir yani “marifet”tir. Hz. Lokmân hikmet sahibidir. Hikmet verildiği için hayır sahibidir. Hayır sahibi olması da Hakk’ın ihsanıdır. “İhsân” işin “güzel” yapılması, kulun Rabb’ini müşâhede eder gibi ibâdet etmesi ve O’nu her şeyle beraber, her şeyde müşâhede etmesi şeklinde üç mertebede ele alınır. [Ey oğulcuğum! Muhakkak, insanın erzâk ve a’mâlî, eğer hardaldan bir habbe miskâlî olsa, o amel ve rızık habbesi bir kaya içinde yâhut göklerde veyâ arzda bulunsa, Allah Teâlâ onu ihzâr eder (Lokmân, (31/16)]. Lokman (a.s.) “habbe”nin Allah tarafından meydana çıkarılması ilmîne sahiptir ancak habbenin kim için ortaya çıkarıldığı kendisine bildirilmemiştir. Bu sebeple Hz. Lokman’a ihsân hikmeti verilmiştir.

24. Kelime-i Hârûniyye’de mündemic hikmet-i imâmiyye: Her halife “imâm” olmasına rağmen ancak bazı “imâm”lar halife olabilirler. Buna göre imamlık halifelîğin bir ismidir ve halifelik imameti de beraberinde getirir. İmâmet/imamlık ise Hak tarafından vasıtasız ya da vasıtalı gönderilmektedir. Harûn (a.s.), Mûsâ (a.s.) gibi kılıç ile gönderilmesi sebebiyle Hakk’ın halifesi ve büyük peygamberlerdendir. Hârûn (a.s.)’ın imâm olması ve Hz. Mûsâ’nın ona halifelik vermesiyle Hârûn (a.s.)’da imâmet, vasıtalı ve vasıtasız her iki şekilde de bulunmaktadır. Bu nedenle “imâmiyye hikmeti” Hârûn kelimesine tabi olmuştur.

25. Kelime-i Mûseviyye’de mündemic hikmet-i ulviyye: [Ey Mûsâ! Muhakkak ki Ben, risâletimle ve kelâmımla seni insanların üzerine seçtim. Artık sana verdiğim şeyleri al (el-A’râf, 7/144)] âyetinde buyrulduğu üzere Mûsâ (a.s.) Allah’ın kelâmını vâsıtasız alan bir peygamberdir. “Hikmet-i ulviyye”nin “Mûsâ Kelimesi”ne izâfe edilmesi kerem sâhibi resullerin bazılarından mertebe itibariyle üstün kılınmasındandır.

26. Kelime-i Hâliyye'de mündemic hikmet-i samediyeye: Ruhların bulunduğu berzah âlemi ile ervâh-ı mücerrede/soyut ruhlar ve ecsâm/cisimler arasındaki berzah birbirinden farklıdır. Hâlid b. Sinân (a.s.) vefât edip berzah âlemini müşâhede ettikten sonra Allah'ın emri ile tekrâr dirileceğini ve berzah âleminde nebilik görevi ile zâhir olacağını iddiâ etmiştir. “Samed”, “maksad” ve [Allâhu's-Samed (el-İhlâs,112/2)]'de buyurulduğu üzere “ilticâ yeri” anlamına gelmektedir. Hâlid (a.s.) ölmeden kavmine ve evlâdına, kabrine kasd ve ilticâ etmelerini vasiyet ettiği için “Samed” ismine mazhar olmuştur.

27. Kelime-i Muhammediyye'de mündemic hikmet-i ferdiyye: İbn-i Arabî, “Sizin dünyânızdan bana üç şey sevdirdi” hadis-i şerifi bağlamında Muhammed Fassi'nı izah etmektedir. İbn-i Arabî'ye göre tüm âlem mazhar-ı ferdiyettir. Hz. Muhammed, makamı “ferdiyettir”. Âlemdeki bütün sıfatları ve ilahi kemalleri kendinde topladığı için Hz. Muhammed en mükemmel insan, İlâhî isimlerin hepsini cem ettiği için de Hakikat-i Muhammedi'dir. Peygamberlerin ve evliyânın velâyetleri velâyet-i Muhammediyye'de toplanmıştır. Nebilerin kemâlâtı ve bütün mertebeler Hakikat-i Muhammediyye'den neşet etmiştir. O hakikatlerin hakikati, bütün taayyünlerin kaynağı olup Hakikat-i Muhammediyyesi ile bütün taayyünleri ve kemâlâtı ihâta eder.

İslâm düşünce tarihine iz bırakmış Tanrı, âlem ve insana dair hakikatleri muhtevî bir tasavvuf klasîği konumundaki *Fusûsu'l-Hikem*'in tercüme ve şerhinin hazırlanmasına vesile olanlara ve eseri okuyucuyla buluşturan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları'na teşekkür ederiz. İyi okumalar...